TIZIM TUSHUNCHASINING FALSAFIY VA AMALIY MAZMUNI BO‘YICHA KONSEPTUAL TAHLILI

Sodirjonov Muhriddin Mahamadaminovich

Namangan davlat univeristeti

Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), v.b. professor

https://orcid.org/0000-0003-1563-4631

Namangan Davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Falsafa yo‘nalishi M.FAL-AU-25 guruh talabasi

Jurayev Alijon Abdinazarovich

alijonjurayev852@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tizim tushunchasining falsafiy va amaliy mazmuni konseptual jihatdan tahlil qilinadi. Tizim nazariyasining shakllanishi, uning falsafiy asoslari hamda fan, texnika, tibbiyot va ijtimoiy boshqaruvdagi amaliy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, tizimning asosiy elementlari, xususiyatlari va funksiyalari tahlil qilinib, tizimli yondashuvning zamonaviy ilm-fan rivojidagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Tizimli yondashuv, falsafa, tizim nazariyasi, element, struktura, funksiya, boshqaruv, konseptual tahlil.

Аннотация: В данной статье анализируется философское и практическое содержание концепции системы с концептуальной точки зрения. Освещаются формирование теории систем, её философские основы и практическое значение в науке, технике, медицине и социальном управлении. Также анализируются основные элементы, свойства и функции системы, раскрывается роль системного подхода в развитии современной науки.

Ключевые слова: Системный подход, философия, теория систем, элемент, структура, функция, управление, концептуальный анализ.

Abstract: This article analyzes the philosophical and practical content of the concept of a system from a conceptual perspective. The formation of systems theory, its philosophical foundations, and its practical significance in science, technology, medicine, and social management are highlighted. The main elements, properties, and functions of the system are also analyzed, revealing the role of the systems approach in the development of modern science.

Keywords: Systems approach, philosophy, systems theory, element, structure, function, management, conceptual analysis.

XXI asr ilm-fani va texnologiyalari murakkab jarayonlarni tushuntirish va boshqarishda tizimli yondashuvga tobora ko‘proq tayanmoqda. Tizim tushunchasi nafaqat texnik fanlarda, balki falsafa, biologiya, tibbiyot, iqtisodiyot, sotsiologiya va boshqaruv nazariyasida ham muhim metodologik vosita sifatida qo‘llaniladi. Shu sababli tizim tushunchasining mazmunini chuqur anglash nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi. Tizim tushunchasining falsafiy mohiyati Falsafada tizim deganda o‘zaro bog‘langan va muayyan yaxlitlikni tashkil etuvchi elementlar majmui tushuniladi. Har qanday tizim uning tarkibiy qismlarining oddiy yig‘indisi emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatlar natijasida yuzaga keladigan yangi sifatni ifodalaydi. Qadimgi yunon faylasuflari tabiatni yagona tartibli butunlik sifatida talqin qilganlar. Keyinchalik nemis klassik falsafasi vakillari, ayniqsa, Georg Wilhelm Friedrich Hegel borliqni o‘zaro bog‘langan tizim sifatida izohlashga harakat qilgan. Zamonaviy falsafada esa tizim tushunchasi murakkab obyektlarni o‘rganishning universal metodologik tamoyiliga aylangan.

Falsafiy nuqtai nazardan tizim quyidagi xususiyatlarga ega:

- Yaxlitlik;
- Tuzilmaviylik;

- Elementlarning o‘zaro bog‘liqligi;
- Ierarxiklik;
- Maqsadlilik;
- Rivojlanish va o‘zgaruvchanlik.

Bu xususiyatlar tizimni oddiy obyektlardan farqlab turadi.

Tizimning asosiy tarkibiy elementlari

Har qanday tizim bir necha muhim tarkibiy qismlardan iborat bo‘ladi:

1. Elementlar

Tizimni tashkil etuvchi eng kichik qismlar elementlar deb ataladi. Masalan, inson organizmida hujayralar element vazifasini bajaradi.

2. Struktura

Elementlarning joylashuvi va ular orasidagi bog‘lanishlar strukturani tashkil etadi. Tizimning samaradorligi ko‘p jihatdan uning strukturasiga bog‘liq.

3. Aloqalar

Elementlar o‘rtasidagi moddiy, energetik yoki axborot almashinuvi aloqalarni yuzaga keltiradi.

4. Funksiya

Tizimning bajaradigan vazifasi yoki maqsadi uning funksiyasini ifodalaydi.

5. Muhit

Har qanday tizim tashqi muhit bilan o‘zaro ta'sirda bo‘ladi. Muhitdagi o‘zgarishlar tizim faoliyatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi.

Tizim tushunchasining amaliy mazmuni, tizim nazariyasi amaliy faoliyatning deyarli barcha sohalarida qo‘llaniladi. Texnik tizimlar, Kompyuter, avtomobil, robot yoki elektr stansiyasi o‘zaro bog‘langan qismlardan tashkil topgan texnik tizimlar hisoblanadi. Ularning samarali ishlashi elementlarning uyg‘un faoliyatiga bog‘liq. Tirik organizmlar murakkab biologik tizimlar hisoblanadi. Inson organizmida nerv, qon aylanish, nafas olish va endokrin tizimlar bir-biri bilan chambarchas bog‘langan holda faoliyat yuritadi. Tibbiyotdagi tizimli yondashuv Zamonaviy tibbiyot kasalliklarni alohida organ darajasida emas, balki butun organizm tizimi doirasida o‘rganishga intiladi. Masalan, yurak-qon tomir tizimidagi buzilishlar boshqa organlar faoliyatiga ham ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Davlat, ta'lim muassasalari, iqtisodiy tashkilotlar va oilalar ham ijtimoiy tizimlar hisoblanadi. Ularning faoliyati ichki va tashqi omillarning murakkab o‘zaro ta'siri natijasida shakllanadi.

Tizimli yondashuvning afzalliklari, tizimli yondashuv quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Murakkab obyektlarni yaxlit holda o‘rganish;
- Muammolarning asl sabablarini aniqlash;
- Qaror qabul qilish sifatini oshirish;
- Resurslardan samarali foydalanish;
- Tizim rivojlanishini prognoz qilish.

Shu sababli zamonaviy boshqaruv, muhandislik va ilmiy tadqiqotlarda tizimli fikrlash asosiy metodologik tamoyillardan biri hisoblanadi. Konseptual tahlil natijalari,

tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tizim tushunchasi oddiy termin emas, balki borliqni anglashning universal modeli hisoblanadi. Falsafiy jihatdan u dunyoning yaxlitligi va o‘zaro bog‘liqligini ifodalasa, amaliy jihatdan murakkab jarayonlarni boshqarish va optimallashtirish imkonini beradi. Tizimning mohiyati uning tarkibiy qismlarida emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatlarda namoyon bo‘ladi. Aynan shu jihat tizimli yondashuvning boshqa metodlardan ustunligini ta’minlaydi.

Tizim tushunchasi zamonaviy ilm-fan va amaliyotning fundamental kategoriyalaridan biridir. U falsafada borliqning yaxlitligi va tartibliligini ifodalasa, amaliy sohalarda murakkab obyektlarni samarali boshqarish vositasi sifatida xizmat qiladi. Tizim nazariyasining rivojlanishi fanlararo integratsiyani kuchaytirib, murakkab muammolarni hal etishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Shu bois tizimli yondashuvni chuqur o‘rganish va amaliyotda qo‘llash bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. J 1.- T.: O’zbekiston, 2017.

2. Tizimli tahlil asoslari: darslik / V.A.Karimova va boshqalar. - Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2014.

3. Karimov I.T. Axborot texnologiyalari va tizimli yondashuv asoslari – Toshkent TDPU nashiryoti, 2020.

4. Sodirjonov, Mukhriddin Makhamadaminovich. "EDUCATION AS THE MOST IMPORTANT FACTOR OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT." Theoretical & Applied Science 4 (2020):

5. Jaloldinova Y. Ta’lim jarayonida keys-stadi metodologiyasini qo‘llashning nazariy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021

6. Nurmatov B. Modellashtirish asoslari va axborot tizimlari – Toshkent:

Universitet, 2022

7. Содиржонов М. Анализ развития человеческого капитала в этносоциологических процессах ферганской долины / М. Содиржонов. – in Library. – 2023.